

Spaudos darbuotojai įvairiomis progomis prašė, kad Bernardas Brazdžionis atsakytų į jų klausimus, skelbė pokalbius Amerikos ir Lietuvos leidiniuose. *Su pokalbiais man bėdos: atsakinėti į klausimus, kokie jie nekalti bebūtų, aš labai nemėgstu, – man tai lyg apsinuoginimas prieš publiką, – rašė laiške nežinomai kolegei.* Parengtą interviu poetas prašydavo jam atsiųsti, jį ištaisydavo, išbraukydavo, siekdavo tikslumo iki smulkmenų. Kartais taisydavo ar net pakeisdavo klausimus.

Archyve šūsnyis poetui rašytų laiškų, prie kai kurių yra ir Bern. Brazdžionio atsakymai, rašyti ranka arba rašomąja mašinėle. Kartais susegta net keli to paties laiško variantai – rašyta, taisyta, perrašyta, kartais perspausdinta ir dar išsiųsto laiško kopija prisegta... Jis kaip tikras muziejininkas viską dėjo, kaupė, saugojo. Bern. Brazdžionis nebuvo technikos mėgėjas. Laiške nežinomam kolegai rašo: *Bet aš laukinis žmogus, neturiu nei TV, nei kompiuterio, nieko* (be datos). Tačiau namuose turėjo didelį kopijavimo aparatą, mėgo daug ką kopijuoti, pasidaryti po keletą egzempliorių, ypatingai fiksavo straipsnius apie save, padaugindavo, siūsdavo draugams.

Laiškų Brazdžionio archyve yra labai daug, sutvarkius tikriausiai susidarys keli tūkstančiai, o į juos visus reikėjo atsakyti. Iš šalies atrodo, jog visas gyvenimas galėtų būti vien laiškų rašymas, tarsi daugiau jau nieko negalėtum suspėti... Adresatų yra šimtai: išeivijos ir Lietuvos rašytojai, dailininkai, muzikai, politikai, bičiuliai, giminaičiai, šiaip eiliniai lietuviai... Iš epistolinio palikimo būtų galima parašyti informatyvią išeivijos kultūros, literatūros istoriją. Dažnos temos – rūpestis dėl lietuvių nutautėjimo išeivijoje, dėl Rašytojų draugijos veiklos, kurios pirmininku Bern. Brazdžionis buvo daug metų, dėl redaguojamų leidinių, leidžiamų knygų... Laiškuose ir šiaip įvairių įspūdžių. Čikagoje gyvenančiai Eugenijai Daugirdienei 1994 m. spalio 7 d. jis rašo apie kelionę į Lietuvą: *O Kaunas nėra jau toks paprastas provincijos miestas, kaip kokie „vilniečiai patriotai“ mano, ar norėtų jį padaryti. Ištiesai lietuviškas. Lietuviškai ištikimas. Veiklus. Jaukus. Kai važiuoji automobiliu Vilniaus gatvėmis, dar nieko. Bet tik išlipk ir paklausk kelio lietuviškai, visi užkalbintieji tau atsako lenkiškai ar rusiškai, net ir senukas, vedantis pasivaikščioti savo šunį. O Kaunas kalba lietuviškai nuo mažo vaiko iki senos senutėlės, gal net už mus senesnės...*

Bene daugiausiai nuostabos sukėlė fotografijų rinkinys. O jos labai įvairios: portretinės, oficialios, kelionių, renginių, šeimos narių ir su jais, įvairių švenčių.... Informacijos fotografijose labai daug, nors tik maža nuotraukų dalis yra aprašyta.

Daug svarbios informacijos randame Brazdžionio redaguotame žurnale *Lietuvių dienos*. (Bern. Brazdžionis žurnalą redagavo 1955-1972 m.). Tačiau pasitikėti viskuo, deja, negalima. Juokingiausia, kad net pats redaktorius kartais tiesiog „falsifikuodavo“ fotografijas, t.y., uždengdavo nereikalingą asmenį, į jo vietą įklijuodamas iš kitos nuotraukos iškirptą reikalingą... Ir kitoje nuotraukos pusėje poetas kartais užrašo klaidingai: ant fotografijos, kurioje Brazdžioniai kartu su dukra Saule grįžta iš bažnyčios Ravensburge 1947 m. sausio 11 d. Bern. Brazdžionis užrašė: *Jaunieji vestuvių dieną po 14 metų!* Iš tiesų – po trylikos metų... Iš kitos tą pačią dieną fotografuotos nuotraukos užrašo sužinome, jog grįžęs po šv. Mišių, rado paštu atsiųstą eilėraščių rinkinio Šiaurės pašvaistė korektūrą. Knyga išleista 1947 m. Viurzburge.

Beje, mėgo ir pats fotografuoti, išsaugojo savo seną fotoaparata.

Verta pakalbėti apie fotografijų aprašus, kurie dažnai yra linksmi ir rimuoti.

Vokietijos DP stovyklose 1947-1948 metais gerai žinoma buvo su programa keliaujanti rašytojų ketveriukė: Bernardas Brazdžionis, Stasys Santvaras, Antanas Gustaitis, Pulgis Andriušis.

Minėtos ketveriukės nuotraukos kitoje pusėje šalia išvardintų asmenų Bern. Brazdžionis užrašė: *Trys vienaūgiai – šiemet sukakę po 40 metų, o tas didysis – 5-kiais metais vyresnis. [Tas didysis – S. Santvaras – J. I.] Du rimti ir klausytojus griaudina, ašaras traukia, o du nerimti, mėgstą liaudį linksminti, ištrauktas ašaras jai nušluostyti, gi jei kas nebuvo pravirkęs, prajuokinti iki ašarų.*

Iš fotografijų, laiškų aiškėja, su kuriais asmenimis bendrauta artimiau, daugiau, atviriau, kur ir kada keliauta...

1978 metais kartu su Juozu ir Elena Kojeliais buvo nuvykęs net į Australiją. Kelionė jam paliko didelį įspūdį, yra nemaža šūsnių fotografijų. Užfiksuoti susitikimai su lietuvių bendruomenės nariais, viešnagė pas V. Mykolaičio-Putino seserį M. Mykolaitytę-Slavėnienę, poezijos vakarai

Sidnėjuje, Adelaidėje, Melburne... Ir eiliuoti nuotraukų užrašai. Šalia vienos, kurioje Bern. Brazdžionis lyg bando paglostyti kengūrą, užrašytas posmas:

*Ant uodegos ji atsistoja,
Sako australiškai kažką –
Aš jai lietuviškai kartoju –
Štai ir kengūriška šneka!
Mudu susikalbam labai:
Aš jai „sudie“, ji man „good-bay“.*

Nieko nežinojome apie Brazdžionių šeimos gyvenimą Los Andželo priemiestyje Vistoje 1974-1987 m. (Pats Brazdžionis šią vietovę mėgo vadinti „Visata“). Gausybėje fotografijų – spalvinga gyvenimo Vistoje kronika: ir įvairūs namo statybos etapai, ir svečių priėmimai, ir Dailių menų klubo, kurį atvykęs gyventi į Los Andželą, subūrė Bern. Brazdžionis, susirinkimai, ir šeimos šventės. Fotografijose užfiksuoti ir labai netikėti Aldonos ir Bernardo ūkininkavimo momentai: bitininkavimas, vištų, žąsų, kalakutų ir net paršelio auginimas, sodininkystės ir daržininkystės darbai. Vienoje – su bičiulių Elenos ir Edmundo Arbų bei Elenos ir Juozo Kojelių šeimomis prie savo užaugintais vaisiais nukrauto stalo, kitose – Bern. Brazdžionis skina persimonus, granatus arba obuolius, o štai – su besisvečiuojančiu Stasiu Santvaru kalbina žąsų pulkelį... Ant kai kurių nuotraukų žaismingi posmai, užrašai. Vieni – paties namų šeimininko, o kiti – svečių. Fotografijoje – kalakutai raudonais pagurkliais, kitoje pusėje – St. Santvaro užrašas *Sveiki, vyrai!* Ant fotografijos su žąsimis – irgi St. Santvaro etiketė – *Ateikit, ateikit, panelės!* Dar vienas žaismingas artimo bičiulio skulptoriaus Prano Gasparonio užrašas: *Bernardas pagirtas tarp moterų, ir pagirtas jojo vardas tarp vyrų... Vistoje, 1982 vasario 2.* Sėdi besišypsęs poetas savo gimtadienio šventėje tarp daugybės moterų – kaimynė V. Andrašūnienė, M. Gasparonienė, Alė Rūta, Aldona Brazdžionienė ir kitos, mažiau mums pažįstamos žavios ponios...

Mėgdavo fotografijas grupuoti, jose fiksuotiems įvykiams posmus parašyti. Štai dvi fotografijos, kuriose Dailių menų klubo nariai (juos pats Bern. Brazdžionis mėgdavo vadinti sąnariais) poeto 75-mečio šventėje. Šalia – eiliuotas aprašas:

*Čia prie durų,
Ten prie stalo –
Ką tik randa,
Tą nuvalo...
Puikiai paveikti
Spumantės
Neužmirš ilgai
Tos šventės!
Jeigu kartais
Ir užmirštų –
Celebrantas
Dar nemiršta –
Po dešimtmečio suėję,
Vėl gaivinsim
Tą idėją:
Vėl nugersim,
Vėl užkąsim
Ką tiktai
Ant stalo rasim.
Mes nesenstam,
Jis paseno*

*Bet dar dešimt
Tegyvena!
Iš planetos
Nesitraukia –
Tūkstančių dviejų
Sulaukia.
Gal perdaug
Nenusiminsim,
Jei kits kito
Nepažinsim.
Klausim rinkdamies
Į puotą:
Lietuva
Ar išvaduota?
Ar iš Alto
Ir iš Vliko
Mum koks centas
Dar paliko?..*

Rinkinyje daugybė rankraščių – publikuotų straipsnių, pasakytų ir nepasakytų kalbų, dedikacijų, eilėraščių. Vieni parašyti tvarkingai, lengvai įskaitomi, kiti – pilni taisymų. Ne visus įmanoma perskaityti, ypač paskutiniaisiais gyvenimo metais raštas buvo neaiškus.

Bern. Brazdžionis eidamas į svečius, jei tik būdavo kokia proga, stengdavosi pasirengti kalbą. Tie pasisakymai dažniausiai būdavo šmaikštūs. Prie vieno mašinraščio yra prisegtas lapelis su pastaba: *nepasakyta kalba kažkieno vedybų proga (buvom vestuvėse, dėl visko pasirašiau, neprašė kalbėti).*

Bern. Brazdžionis buvo laimingas santuokoje: susiklausymas, meile ir pagarba grįsti santykiai Aldoną ir Bernardą Brazdžionius lydėjo visus 68-erius bendro gyvenimo metus. Kiekvienos šventės proga Bern. Brazdžionis savo draugams, bičiuliams, šeimos nariams rašydavo posmus, o kiekvienų metų sausio 10-ąją, vestuvių sukakties proga, parašydavo vis naujus posmus, dedikuotus *mieliausiai, brangiausiai Aldonėlei*. Jonas Aistis *Lietuvių dienose* 1972 m. yra rašęs: *Lygia dalim jis neturėtų užmiršti bei paniekinti savo „mažosios poezijos“, kurią jis rašė dažniausiai savo gyvenimo draugei Aldonai. Nors tos eilės liečia kasdienę gyvenimo smulkmę, bet sukurtos labai gyva ir meistriška eilėdara, ir tai būtų tikras unikumas mūsų rašto istorijoje.*

Daug žaismingų sveikinimų yra archyve. Ir ne tik poeto rašytų – jais apsikeisdavo su artimiausių bičiulių Alės Rūtos ir Edmundo Arbo, Elenos ir Juozo Kojelių, Antano ir Aleksandros Gustaičių šeimomis. Ypač šmaikštūs posmai bendrai parengtame Brazdžionių, Kojelių ir Arbų kvietime Antanui ir Aleksandrai Gustaičiams jų atvykimui svečiuotis pas Brazdžionius Vistoje:

*Apsilankėm pas Bernardą
Vistos ieškom su žvake.
Žiūrim – vargšas vienas nardo
Avižų plikam lauke.*

*Vienas plaktuku tuksena,
Kala vinį panagiuos...
Aldona ožkelę gano
Kaktusynuose dygiuos.*

*Da nei sienų, da nei lubų,
Da nei stogo, nei langų, -*

*O jau pirštai jam sugrubo,
Net paguost nemandagu.*

*Šokom vargšui į pagelbą
Santamonikiečiai mes:
Griebėm kirvį, griebėm dalbą
Vertėm akmenis, žemes.*

*Edmundas planus planavo,
Alė kalė jam kakton:
Nesumindžiook tu agavų,
Langą vieton dėk kiton.*

*Juozas tašė lubų balkį,
Gelbstimas žmonos dailiai –
Nusiplūkę ir išalkę
Taip darbavos Kojeliai.*

*Pats Bernardas žingsniu vėžio
Strapinėjo ant sijų –
Dėjo stogą konkorėžių
Langą – voratinklio gijų...*

*Iš šuns būda sulipdyta –
Čia dvi skylės, ten plyšys –
Kai norės statyti kitą,
Tai talkos nebeprašys.*

*Telkėm kaip kuris išmano,
Šaltus srėbdami barščius.
Aleksandrą ir Antaną
Kviečiam Viston į svečius.*

Bern. Brazdžionis gražiai piešė. Vieną šmaikščiai aprašytą piešinį išsivežė iš Lietuvos 1944 m. Piešinio apačioje yra užrašas *Daliuko [jaunesniojo sūnaus – J. I.] dalykėliai / Jo priežiūroj piešti tėvuko piešinėliai.*

Gyvendami Vistoje, Aldona ir Bernardas Brazdžioniai buvo įsteigę premiją „Lauro šakelė“, kurios išraiška – Brazdžionių sode išauginto laurų krūmo šakelė. Archyve yra du premijos skyrimo „dokumentai“, iš kurių paaiškėjo apdovanoti rašytojai: Nelė Mazalaitė ir Paulius Jurkus.

Dažnai Bernardą Brazdžionį parašyti eiles įkvėpdavo kito autoriaus eilėraštis ar mintis. Tų posmų yra įvairių: rimtų, skaudžių, šmaikščių, kartais net sarkastiškų...

1980 m., gavęs iš Vilniaus kalėdinį sveikinimą su Just. Marcinkevičiaus eilėraščiu *Iš tolo atplaukia,/ atplaukia iš tolo / ir šaukia, ir šaukia,/ ir šaukia namolio*, tuoj pat parašė eilėrašį:

*Aš visą kelionę
Girdėjau šaukimą,
O balsas tas šaukė
Širdy, neužkimo.
Ir gundė jis žemės
Gimtosios saldybe*

*Kalbėjo gimtųjų
Sodybų ramybe,
Linų mėlynųjų
Dangum ir tuo skundu
Kurs naktį nemiega,
O rytą nubunda.
Girdėjau aš sielvarto
Giliąją raudą –
Nuo jos ir šiandieną
Širdis tebeskauda.
Girdėjau, girdžiu
Ir girdėsiu, girdėsiu
Aš po eukaliptų
Aukštųjų pavėsiu.
Ir niekas to balso
Širdy nenutildys,-
Nei užtvenktos upės,
Nei gėstančios viltys!...*

1980

Gal susidaro įspūdis, kad Bern. Brazdžionio rinkinyje nėra nieko rimto. Ne, taip nėra. Nuo laiko ir vartymo suskylinėjusiame aplanke – dokumentai: gimimo ir santuokos liudijimai, pasai, darbo Maironio muziejuje, redakcijose pažymėjimai. Bernardas Brazdžionis tarp vertingiausių dokumentų saugojo ir penkis rašytojo pažymėjimus: Lietuvos Rašytojų Draugijos Kaune 1934 m. ir 1944 m., Lietuvos Rašytojų Tremtinių draugijos, išduotas Tiubingene 1946 m., Lietuvos Rašytojų Draugijos valdybos Čikagoje 1953 m. ir naujusias – Lietuvos rašytojų sąjungos, išduotas 1999 m. Vilniuje. Turbūt nė vienas Lietuvos rašytojas neturi tiek profesinių pažymėjimų... Pilna dėžė – vaizdo ir garso įrašų: įrašyti susitikimai su įvairiausiais svečiais iš Lietuvos, Australijos, Bern. Brazdžionio pasisakymai Amerikos balso radijuje, poezijos vakarai Lietuvoje, dainos poeto žodžiais, aktorių skaitoma Bern. Brazdžionio poezija. Tvarkingame rankraštyje pavadintame *Credo*, yra daug minčių apie kūrybą ir Lietuvą. *Mintis, jausmus, pergyvenimus, idėjas žodžiais reikšti yra menas. Kūryba. Dažnai kūryba ne tai, ką pats autorius „pergyvena“ tik tam reikalui, tik tą momentą. Mes sakome, jog tai „iš širdies gelmių“ išplėšta, o iš tiesų tai tėra tik iliuzija. Apgaulė. Graži, meninė apgaulė. Todėl ir poetų meilė ne visada tikra, gryna meilė; ir jų didelis skausmas – ne jų tikras skausmas; ir džiaugsmas – taip pat dažnai ne jų grynas, o „sukurtinis“ džiaugsmas. Tuo atveju kūrėjas yra tarsi tas didis ir stebuklingas kanklininkas, kuris savo širdies pirštais, savo žodžiais užgauna nematomas kanklių stygas – skaitytojų ir klausytojų širdies stygas,- ir jos suaidi, sugaudžia, džiaugsmu suskamba, suvirpa ar ima skūstis ir verkti... Būna širdžių, kurios turi stygų šimtus ir tūkstančius, būna širdžių turtingų karališkai, atsišaukiančių į kiekvieną tavo palietimą, ir būna širdžių, kurios daug stygų pametę, kurios skurdžios ir nusigyvenę, nebe į viską atliepia; ir būna širdžių, kurios niekad daugiau kelių pykčio ir pagiežos, keršto ir neapykantos, nevilties ir neramybės stygų neturėjo. Joks menas joms neprieinamas; joks menas nejaučiamas; jokiai kūrybai jos nejautrios. O rašytojai ir poetai gal tu ir yra didesni, kuo labiau jie geba sukurti tą nuostabią iliuziją, kad paskui kartu su Jonu Aisčiu pasakytų: ... aš tik pasijuokiau, o tu ir patikėjai. Bet atsitinka kartais ir taip, kad autorius sako tai, ką pergyvena iki giliausių širdies gelmių, kad jis rašo širdžiai plystant iš skausmo, kad rašalą maišo su ašaromis, o gryniausiam jausmui neranda žodžio – ir skaitytojas – nieko nejaučia. Dar baisiau. Skaitytojas jaučia autoriaus bejėgiškumą ir stebisi, kodėl taip visa banalu, prasta, be jausmo, be meno; gi kritikas, griežtas ir neatlaidus, kartais tik ir laukęs to silpnybės momento, purvinomis, nevalytomis kojomis pasistoja ant vargšo kūrėjo galvos ir suniekina jo nuoširdžiausią, gryniausią ir*

jautriausią kūrybą iki paskutiniųjų. Kodėl? O gi todėl, kad poetas jai nerado meninės (iliuzinės, apgaulės!) formos.

Ne, šis mano tvirtinimas nėra kategoriškai vienpusiškas. Yra dar taip vadinami „įkvėpimo“ momentai. Momentai, kada žodžiai plaukte plaukia, kaip žemės šaltinis iš nežinomų, paslaptinių ir niekieno neišaiškintų gelmių; yra momentų, kada paprasčiausio sukimo negali sulipdyti. Ir paprastų paprasčiausiam laiškui trūksta žodžių, trūksta minčių, trūksta daug ko ir visko, ir parašai ne tą, ką norėjai, ne tą, ką jautei, ne tą, ką mąstei, o kažkokių stagarų, nuvytusių, o gal niekad nebuvousių gyvų krūvą surinkai.

Dėl to tat žmonės šimtus ir tūkstančius kilometrų važiuoja traukiniais, laivais plaukia ar skrenda lėktuvais, kad pasikeistų gyvais žodžiais, labai kartais paprastais ir nerinktiniais, bet gyvais, nenumirusiais žodžiais, ir po valandos, po poros valandų, ar po paros grįžta atgal, nesigailėdami nei išlaidų, nei ilgo kelionės laiko, nesiskųdami nei nuovargiu, nei nepatogumais; kas nebuvo pasakyta žodžiais, tą „kalbėjo“ tylos minutės, tą išsakė žvilgsniai ir gestai, veidas ir akys.

Tai štai kiek prikalbėjau apie žodį ir apie jo sukurtą iliuziją, apie popierinį ir apie gyvą žodį, o ką norėjau pasakyti, ir nepradėjau.

<...> Esu lietuvis katalikas. Iš esmės, ne iš paviršiaus. Idėjinis nereklaminis. Kas tokį mane vertino, pripažino ir kvietė, ten bendradarbiauau. Jokio žodžio nebuvau pasakęs prieš tuos, kurie vadinosi pažangiaisiais ir aktyvistais. <...>

Jei kam Lietuva tik cirko arkliukas, ant kurio jis per tautines šventes – per 16 vasario pajodinėja, o gerai uždrožęs ir per politinį priešą peršoka, tam aš visuomet sukelsiu tik „papiktinimą“, nes man „Lietuva – žemės žodis švenčiausias“.

Tokia poeto, literatūros kritiko, redaktoriaus, žurnalisto, pedagogo, vertėjo gyvenimo prasmė. Jo darbai, skirti Lietuvai ir Dievui, buvo įvertinti: Bernardas Brazdžionis, Kauno ir Pasvalio miestų Garbės pilietis, Vytauto Didžiojo universiteto literatūrologijos Garbės daktaras, buvo apdovanotas Didžiojo Lietuvos kunigaikščio Gedimino I-ojo laipsnio ordinu, Šaulių žvaigžde, Šv. Grigaliaus Didžiojo Riterių Komandieriaus ordinu bei Popiežiaus Jono Pauliaus II-ojo medaliu „PRO ECCLESIA ET PONTIFICE“ (vertimas iš lotynų kalbos „Už bažnyčią ir popiežių“). Apdovanojimai, jų skyrimo dokumentai taip pat saugomi Maironio lietuvių literatūros muziejuje.

Parengė skyriaus vedėja Jūratė Ivanauskienė